

KALBOS TAISYKLINGUMAS IR NAUJAS POŽIŪRIS Į PRESKRIPTYVIZMO TEORIJĄ LATVIJOJE

ESMINIAI ŽODŽIAI: preskriptyvizmas, kalbos įtaka, sociolingvistika, kalbos klaidos.

Lingvistinis preskriptyvizmas ir jo apraiškos latvių visuomenėje yra aktuali tema, tačiau palyginti su Vakarų pasauliu (ypač anglakalbe aplinka), kur preskriptyvizmas jau seniai sulaukė kalbininkų dėmesio, mažai tirta. Nuostatos dėl preskriptyvizmo reiškiamos ir Lietuvoje (Loreta Vaicekauskienė iš esmės taip yra apibūdinusi Lietuvos situaciją: „Kai kalbos kodifikavimas patiria nesėkmę, bandoma priversti keistis vartotojus, o ne normas“ (Vaicekauskienė 2011), ir kitose valstybėse ar etninėse bendruomenėse, kurių istorinė ir politinė patirtis yra panaši (vėliau grįšime prie klausimo, kodėl ir kaip ši patirtis siejama su preskriptyvizmu). Preskriptyvizmas tautų istorijoje egzistavo beveik visais laikais ir visose kultūrose, nuo pat kalbos, ypač rašomosios, atsiradimo. Vis dėlto posovietinėje visuomenėje ši sąvoka, ypač tarp kalbos nespecialistų, vis dar palyginti retai vartojama ir žinoma. Lingvistinėje latvių literatūroje preskriptyvizmo terminas pasirodė XX a. dešimtojo dešimtmečio pabaigoje – Ievos Zaubergos (1998) ir Andrejo Veisbergo (1999) straipsniuose; vartojamas jis ir kai kuriose šio straipsnio autorės publikacijose (žr. Strelēvica 2002, 2004, 2005, 2007; Strelēvica-Ošīņa 2008a, 2008b, 2009, 2010a, 2010b, 2011 ir kt.).

Taigi kas yra preskriptyvizmas? Apibendrinant įvairių kalbininkų mintis, galima teigti, kad preskriptyvizmas yra kalbos taisyklingumo siekimas ir, dar daugiau, sąmoningas poveikis kalbai, kad ji būtų taisyklinga ir „švari“. Dažnai preskriptyvistai (preskriptyviojo požiūrio šalininkai) remiasi prielaida, kad kalbos kokybė prastėja palyginti su anksčiau buvusia idealia ir priimtina jos būkle, todėl reikia stengtis sulaikyti šį neigiamą procesą griežtai laikantis kalbos normų ir vengiant, jų žodžiais tariant, nepageidaujamų po-

kyčių kalboje. Mokslinis terminas (angl. *prescriptivism*) kildinamas iš žodžių *prescribe* (išrašyti [vaistus ir pan.], nurodyti, nustatyti) ir *prescription* (nurodymas, potvarkis, [vaistų] receptas), o šie savo ruožtu iš lotynų *praescribere* (pažodžiui „rašyti priekyje, viršuje“; t. y. duoti nurodymą) ir *praescriptio* (nurodymas, potvarkis).

Kas yra kalbos taisyklingumas? Kadangi taisyklingumas priskiriamas greičiau etinei kategorijai nei mokslui, sociolingvistai vis dar nėra pateikę tikslios šio reiškinio apibrėžties, nors kalbant apie žmogaus santykį su kalba neišvengiamai tenka susidurti su taisyklingumo sąvoka. Galima pacituoti britų sociolingvisto Peterio Trudgillo *Sociolingvistikos terminų žodyne* (*A Glossary of Sociolinguistics*, 2003) pateiktą antraštinį žodį **taisyklingumas** (*correctness*), kur ši sąvoka nėra apibrėžiama, aprašomas tik jos vartojimas: „Kalbinėse bendruomenėse (*speech communities*), kurioms būdingas aiškus fokusavimasis (žr. fokusuotas¹ (*focused*)), gimtosios kalbos vartotojai dažnai supranta, kurios kalbos formos yra taisyklingos ir kurios ne. Kalbininkai yra sutarę, kad „netaisyklinga“ galima pavadinti tokią vartotojo, kuriam kalba nėra gimtoji, kalbą, jei šioje esama tokių formų ir vartojimo būdų, kurių gimtosios kalbos vartotojai niekada nevartotų, pvz.: „I am knowing him for many years“. Tačiau kalbininkai nesutinka, kad gimtosios kalbos vartotojų vartojamos formos galėtų būti pagrįstai vertinamos kaip netaisyklingos. Jie nurodo, kad, kai taip vertinamos plačiai paplitusios formos, pvz.: „I done it“, jų pagrindas yra socialinis vertinimas, susijęs su valdžios, turto ir prestižo paplitimu bendruomenėje“ (Trudgill 2003: 29). Ši citata puikiai apibūdina dvi šiuolaikinėje anglakalbėje visuomenėje paplitusias nuomones: 1) įsitikinimą, kad viskas, ką žmogus vartoja gimtojoje kalboje, jau, kaip matyti iš apibrėžties, yra taisyklinga, 2) požiūrį, kad kalbos taisyklingumo vertinimas visų pirma yra susijęs su socialine galia ir prestižu. Kaip atsirado šios nuomonės, ar jos yra universalios?

Pirmasis teiginys iš karto verčia susimąstyti – ar tada, kai gimtosios kalbos vartotojas perima ir ima kartoti kitataučio vartojamą „netaisyklingą“

¹ P. Trudgillas pritaria Roberto Le Page'o „fokusuotųjų“ ir „išsisklaidžiusių“ bendruomenių (*focused and diffuse communities*) teorijai ir kitoje savo žodyno vietoje jas apibrėžia taip: „Pagal kalbos variantų tipologiją, kurią nustatė britų sociolingvistas Robertas Le Page'as, kai kurios kalbinės bendruomenės ir kalbos variantai yra reliatyviai „išsisklaidę“ (*diffuse*), kiti savo ruožtu labiau „fokusuoti“ (*focused*). [...] „Fokusuotosios“ kalbinės bendruomenės yra tos, kuriose vyko pastebima kalbos standartizacija ir kodifikacija, dauguma pritaria normų vartosenai, kalbos vartotojai jaudinasi dėl kalbos „švarumo“ ir dėl to, kad jų kalbos variantas skirtųsi nuo kitų [...]. Europoje kalbos bendruomenės yra aiškiai fokusuotos“ (Trudgill 2003: 49–50).

formą, ji automatiškai tampa „taisyklinga“? Į šį klausimą vienareikšmiškai atsakyti negalima. Latvių visuomenėje teigiamas atsakymas būtų laikomas eretišku, nes kitų kalbų ir kitataučių įtaka latvių kalbai dažnai laikoma neigiamu reiškiniu (plačiau apie tai vėliau). Vis dėlto negalima paneigti fakto, kad visame pasaulyje tokiu būdu – dėl tiesioginių kontaktų – kalbos keičiasi. Žinoma, anksčiau tokie pokyčiai buvo vertinami kaip „netaisyklingumo“ apraiškos (pvz., Augustas Schlegelis manė, kad iš sintetinės lotynų kalbos išsivystė analitinės romanų kalbos, nes Romą užkariavę barbarai gerai neišmoko lotynų kalbos, ir vėliau „romėnai [...], girdėdami savo kalbą skambant netaisyklingai, ėmė patys užmiršti jos dėsnius ir mėgdžioti naujųjų savo šeiminių žargoną“ (Schlegel 1818: 24)).

Mūsų laikais laikomasi kitokio požiūrio. Reikėtų atsižvelgti į tai, kad nė viena anglakalbių bendruomenė per paskutinį tūkstantmetį (nuo prancūzakalbių pasirodymo britų salose XI a.) savo žemėje nesusidūrė su kita kalba kalbančiais užkariautojais, privilegijuotos užsienio kalbos buvimu ir spaudimu. Nuo to laiko, kai veikiama anglų ir prancūzų kalbų kontaktų susiformavo vidurinė anglų kalba (*Middle English*), šiuolaikinės anglų kalbos pirmtakė, kitų kalbų įtaka anglų kalbai daugiau niekada nebuvo tokia didelė, kad anglakalbiai perimtų kitataučių klaidingai sudarytas gramatines konstrukcijas (leksiniai skoliniai nedaro poveikio kalbos struktūrai). Vadinasi, galbūt anglakalbiai autoriai gali iš tiesų tvirtai teigti, kad bet kuri anglų kaip gimtosios kalbos vartotojo vartojama forma ir konstrukcija yra taisyklinga.

Kaip tuomet komentuoti antrąjį P. Trudgillo teiginį, kad kalbos taisyklingumo vertinimas daugiausia siejamas su galia ir prestižu? Prieš atsakant į šį klausimą, derėtų pateikti trumpą istorinę apžvalgą. Senosiose kultūrose didelė reikšmė kalbos normų laikymuisi daugiausia buvo skiriama religiniuose tekstuose ir ceremonijose – kaip yra nurodęs Malcolmas D. Hymanas, sanskrito gramatikos buvo parašytos, kad užtikrintų vedų kalbos taisyklingumą (Hyman 2002). Kalbos taisyklingumui daug dėmesio skirta ir Senovės Romoje – apie tai rašė gramatikai, literatai, oratoriai ir kt. Daugelyje šaltinių nurodoma, kad romėnų visuomenė skiria sunormintą ir tvarkomą *sermo urbanus* (‘miesto kalbą / šneką’) nuo paprastos liaudies šnekamosios kalbos, arba *sermo rusticus* (‘kaimo kalba / šneka’). Rūpintis kalbos taisyklingumu skatino įvairios priežastys – religinis aspektas, noras išlaikyti taisyklingą bendrinę kalbą kaip socialinio statuso simbolį, pastangos apsaugoti lotynų kalbą nuo kitų kalbų poveikio, ypač sustiprėjusio Romos

imperijos žlugimo laikotarpiu (Hyman 2002). Preskriptyvizmo tradicija išlaikyta ir viduramžiais, ji ypač suklestėjo Renesanso laikotarpiu, kai buvo įsteigtos tiesiogiai kalbos taisyklingumui ir „švarumui“ prižiūrėti skirtos akademijos – *Accademia della Crusca* Italijoje, *Académie française* Prancūzijoje ir t. t. Anglijoje tokios akademijos nebuvo (nors tokių planų būta), tačiau kalbos puoselėjimu aktyviai rūpinosi ir apie taisyklingos kalbos būtinumą rašė gramatikai ir žodynų sudarytojai (ypač XVIII a., kuris daugelio laikomas ypatingu angliškojo preskriptyvizmo suklestėjimo laikotarpiu ir prie kurio dar grįšime).

Reikėtų pabrėžti, kad, iki įsigalint preskriptyvizmo terminui, šis reiškinytis kartais buvo vadinamas *purizmu* – terminas atsirado Renesanso laikais Prancūzijoje, o vėliau buvo perimtas anglų ir kitų kultūrų. *Oksfordo anglų kalbos žodyne* (*Oxford English Dictionary*) prie antraštinio žodžio *purism* (‘purizmas’) pateikiamas fragmentas iš 1804 m. publikuoto Williama Mitfordo darbo, kur paminėta „tai, ką prancūzai vadina purizmu“ (OED [1933] 1961). Savo ruožtu OED prie antraštinio žodžio *purist* (‘puristas’) cituojama 1706 m. išleistame Edwardo Phillipso anglų kalbos žodyne pateikta apibrėžtis: „Puristas – tas, kuris stengiasi kalbėti ar rašyti tvarkingai ir taisyklingai“ (OED [1933] 1961). Tokia pačia reikšme šis žodis neretai vartotas ir latvių kalbotyroje, pavyzdžiui, Inta Freimanė apibūdina purizmą kaip „nesitaikstymą [...] su bet koku kalbos darkymu“ (Freimane 1993: 51) ir pamini jo priešingybę – antinormiškumo polinkį, kuris „realizuojamas, neigiant būtinybę sąmoningai kišti į kalbos procesą“ (ten pat). Vadinasi, I. Freimanės vartotą terminą *purizmas* galime tam tikra prasme laikyti termino *preskriptyvizmas* sinonimu.

Šiandien *purizmas* daugiausia vartojamas siauresne reikšme – juo vadinamas tariamai nepageidaujamų leksikos reiškinių vengimas (dažniausiai skolinių iš kitų kalbų). Sociolingvistas George’as Thomas tokią purizmo rūšį vadina ksenofobiškuoju purizmu ir pabrėžia, kad jis labiausiai paplitęs (Thomas 1991: 204–205). (Purizmo apraiškas latvių kalboje yra apžvelgusi Aina Blinkena, Ina Druviete, Vineta (Zoldnere) Poriņa ir jau minėtas Andrejis Veisbergas.)

Beveik tiek laiko, kaip ir pats preskriptyvizmas, egzistuoja ir neigiamo požiūrio į jį apraiškos – tiesa, tik fragmentiškos ir kur kas mažiau dokumentuotos nei preskriptyviosios nuostatos. Kaip vienas žinomiausių senajo preskriptyvizmo priešininkų minėtinas IV–V a. gyvenęs Bažnyčios tėvas Augustinas, kuris kalbėjo: „Melius est reprehendant nos grammatici quam

non intellegant populi²“ (418 m.; *Enarrationes in psalmos*, 138, 20). Jis atmetė perdėtą priimtų normų laikymąsi, jei dėl to nepaisoma kalbos pokyčių ir realiosios vartosenos. XIX a. buvo reiškiamos idėjos, kad natūrali kalbos raida yra labiau pageidautina nei preskriptyvi tvarkyba ir norminimas. Sociolingvistas Johnas Earlas Josephas reziuumuoja: „Devynioliktojo amžiaus mokslinės kalbotyros požiūriu kalbos standartizavimas buvo natūralios kalbos būklės žalojimas.“ Šis požiūris dar buvo paplitęs XX a. antroje pusėje (Joseph 1987: 9–10).

Vis dėlto preskriptyvizmo reiškiny s įvardijamas tik XX a. pradžioje, kai neigiamas požiūris į jį tampa oficialia politika. Tuo metu Amerikoje plėtojosi vadinamoji deskriptyvioji lingvistika – tokia sąvoka iš pradžių taikyta sinchroninei kalbotyrai. Deskriptyvizmo raida buvo glaudžiai susijusi su pagrindinėmis to meto amerikiečių kalbotyros kryptimis – struktūrine ir antropologine lingvistika. Vienas iš šios lingvistikos uždavinių – vietinių Amerikos gyventojų indėnų kalbų aprašymas. Kadangi šios kalbos pagal savo morfologinį tipą (dažniausiai polisintetinės) ir sociolingvistines funkcijas (dauguma neturėjo rašto ir europietiškoje prasme buvo nestandartizuotos) labai skyrėsi nuo indoeuropiečių kalbų, jas reikėjo objektyviai ir kiek galima tiksliau aprašyti „iš išorės“, nesijaudinant dėl kalbos pokyčių, vartotojų klaidų resp. nukrypimų nuo priimtų normų ir pan. – anksčiau tai buvo neišvengiama, kalbininkams iš „vidinio“ eminio³ taško analizuojant savo gimtąsias kalbas, be to, dažniausiai standartinius šių kalbų variantus. Reikėtų pridurti, kad dėl rašto paminklų trūkumo senųjų Amerikos gyventojų kalbų istorija buvo praktiškai nežinoma; kalbas aprašyti buvo įmanoma tik sinchroniškai, nepateikiant vertinamųjų sprendimų ir preskripcijų. Greičiausiai tai paskatino kalbininkus pamąstyti apie galimybę tirti ir kitas (įskaitant ir anglų) kalbas, laikantis atstumo, ir viską, ką kalbininkas kurioje nors kalboje konstatavo ir užregistravo, laikyti teisėta ir taisyklinga tos kalbos dalimi.

Sociolingvistas Richardas Hudsonas mano, kad „vienas svarbiausių XX a. kalbotyros pasiekimų – sunaikinta idėja [...], kad kai kurios kalbos ar kalbų

² „Jau verčiau tegu mums priekaištauja gramatikai, nei nesupranta žmonės.“

³ Sociologijoje, antropologijoje ir kitur vartojamos dvi priešingos sąvokos – *eminis* ir *etinis* požiūriai. Terminus *emic* ir *etic*, kurie kildinami iš *phonemic* (‘foneminis’) ir *phonetic* (‘fonetinis’), 1954 m. pradėjo vartoti amerikiečių kalbininkas Kennethas L. Pike’as. Remiantis įvairių ekspertų nuomonėmis, jie reiškia „vidinį“ resp. „išorinį“ požiūrį į kuriai nors grupei būdingą reiškinį, priklausomai nuo to, ar vertinama iš grupės dalyvio, ar iš išorėje esančio objektyvaus tyrėjo požiūrio taško.

variantai yra geresni už kitus“ (Hudson [1980] 2001: 203). Kitaip tariant – atmesta idėja (kuria didele dalimi remiasi preskriptyvizmas), kad bendrinė kalba tradiciniu požiūriu yra taisyklingesnė už dialektus ir sociolektus. Pamažu suformuluota ir jau aksioma tapusi formulė, kuri Vakarų, ypač anglakalbėje kalbotyroje, kartojama daugybę kartų (dažnai nekritiškai ir neįsigilinant) – „kalbotyra yra deskriptyvinė, o ne preskriptyvinė“. Jeanas Aitchisonas, pavyzdžiui, rašo: „Pirmiausia ir svarbiausia – kalbotyra yra deskriptyvinė, o ne preskriptyvinė. Kalbininkas domisi tuo, kas yra pasakyta, o ne tuo, kas, jo nuomone, turi būti sakoma. Jis [...] nekuria „taisyklingumo“ įstatymų“ (Aitchison 1978: 13; išskirta autorės). Panašiai šią mintį reiškia ir kiti autoriai.

Preskriptyvizmo sąvoka buvo vartojama siekiant neigiamai apibūdinti tradicinę prieigą prie kalbos ir jos vartojimo, ji buvo siejama su normine gramatika ir taisyklingos rašybos žinynų sudarymu bei patarimais „kaip taisyklingai kalbėti / rašyti“ – kaip jau buvo minėta, ši anglų kalbos tradicija ypač suklestėjo XVIII a. Didžiojoje Britanijoje. Neretai deskriptyvizmo ir antipreskriptyvizmo (Vakaruose sociolingvistų vartojamas ir šis terminas, įvardijant prieš preskriptyvizmą nukreiptus požiūrius ir veiksmus) leitmotyvas – šūkis „Palikite kalbą ramybėje“, pasirinktas pagal Roberto A. Hallo knygos *Palikite savo kalbą ramybėje* (*Leave Your Language Alone*, 1950) pavadinimą. Įdomu, kad XX a. pirmoje pusėje anglakalbiai kalbininkai apskritai stengėsi ignoruoti preskriptyvizmą, kaip pastebimai pasenusį ir anachronišką, ir tik XX a. antroje pusėje ėmė jį laikyti dėmesio vertu reiškiniumi ir tyrimų objektu. Geriausiai minėto amžiaus devintojo dešimtmečio anglakalbių tyrėjų požiūrį į preskriptyvizmą reziumuoja J. Josepho žodžiai: „Kuo geriau pažinsime preskriptyvizmą, tuo greičiau galėsime visiškai jo atsisakyti“ (Joseph 1987: 18). Panašiai mano ir Jamesas Milroy’us bei Lesley Milroy didelės apimties darbe *Autoritetas kalboje. Kalbos preskripcijų ir standartizacijos tyrimai* (*Authority in Language. Investigating Language Prescription and Standardization*, 1985). Vėliau, XX a. pabaigoje ir amžių sandūroje, gilintasi į preskriptyvizmo reiškinį dar objektyviau ir nuosekliau. Kaip vieną svarbiausių galima paminėti sociolingvistę Deborah Cameron ir jos knygoje *Kalbėjimo higiena* (*Verbal Hygiene*, 1995) pateiktas išvadas, kad natūralūs yra ne tik kalbos pokyčiai, bet ir žmonių santykis bei reakcija (taip pat ir neigiama) į juos; natūralus yra ir rūpestis dėl kalbos vartojimo taisyklingumo. Jei kalba yra socialinis reiškinys, kalbos tyrėjas neturėtų smerkti ir nepaisyti socialinių veiksnių. Savo ruožtu antipreskriptyvinė

ideologija, pasak D. Cameron, dažnai yra ne mažiau kategoriška ir nepaisanti natūralių procesų kaip tradicinis preskriptyvizmas: „Daugelis kalbininkų [...] mano, kad jie iš principo atmetė bet kokią preskriptyvizmą. Bet jei frazė „Palikite kalbą ramybėje!“ nėra preskripcija, tai kas ji tuomet?“ (Cameron 1995: 7).

Galima sakyti, kad Vakarų pasaulyje preskriptyvizmą pradėjo reabilituoti sociolingvistika, nes ji ėmė pateisinti kalbos taisyklingumo „priežiūrą“ kaip natūralų, daugeliui kalbinių bendruomenių būdingą reiškinį ir atmetė kategorišką jo smerkimą, kurį iki tol propagavo kitos kalbotyros kryptys.

XX a. autoriai dažniausiai preskriptyvizmui prikišdavo jo nemoksliskumą – natūralių kalbos pokyčių nesuvokimą ir nepagrįstą siekimą juos sustabdyti, laikant „klaidomis“. Daugelis antipreskriptyvistų manė, kad sąmoningai veikti kalbą neįmanoma. Britų kalbininkas Davidas Crystalas teigia: „Negalima sustabdyti kalbos kitimų. Jums jie gali nepatikti; galite apgailėstauti, kad kalboje atsiranda naujų elementų ar užmirštami senieji, tačiau nė per nago juodymą negalite tam daryti jokios įtakos“ (Crystal [2006] 2007: 89; išskirta autorės).

Šis požiūris yra kiek perdėtas. Įmanoma sąmoningai daryti įtaką kalbai – tai rodo sėkmingai anglų kalboje paplitęs politinis korektiškumas ir lyties neutralumas (*gender-neutrality*), kai žodžiai *he* (‘jis’) ir *man* (‘vyras, žmogus’) šiuo metu praktiškai nevartojami bendrąja prasme, pavadinant abiejų lyčių asmenis – apie didelį panašumą tarp šiuolaikinio politinio korektiškumo ir preskriptyvizmo jau yra rašę nemažai autorių. (Galbūt reikėtų padaryti išvadą, kad lengviau pradėti keisti kalbą ir tuos pokyčius įgyvendinti nei juos sustabdyti.)

Apie preskriptyvizmą kaip apie būdą priešintis pokyčiams Anne Curzan rašo: „Anglų kalbos istorijos tyrėjai dažnai neapgalvotai preskriptyvistų pastangas prilygino beviltiškai, nesėkmei pasmerktai kovai su gamtos stichija – kalbos kitimais. Iš tiesų, jei šių kitimų sustabdymas būtų laikomas sėkme, tuomet būtų galima kalbėti apie preskriptyvizmo žlugimą. Daug sudėtingesnis klausimas – kiek preskriptyvistų pastangos galėjo paveikti tiek žodinę, tiek rašytinę anglų kalbą, ypač jei preskriptyvizmą laikome anglų kalbos standartizavimo ir kodifikavimo proceso dalimi.“ (Curzan 2009: 27).

Preskriptyvizmo atstovai dažnai kritikuojami dėl nepakantumo ir nedemokratiškumo (iš kitų kalbos variantų – dialektų ir sociolektų – iškeliamą ir privilegijuojamą bendrinę kalbą), dėl žmonių diskriminavimo (dėl jų varto-

amos kalbos) ir t. t. Neatsitiktinai anksčiau cituotoje P. Trudgillo apibrėžtyje minimas kalbos taisyklingumo socialinis vertinimas, susijęs su valdžios „turingumo ir prestižo paplitimu bendruomenėje“ (Trudgill 2003: 29). Kaip puikų pavyzdį galima pateikti ir 2009 m. sausio 16 d. Latvijos laikraštyje *Kultūras diena* paskelbtą Arto Svecės pokalbį su australų kilmės kalbininku Dylanu Glynnu. Atstovaudamas tipiškam (ar greičiau stereotipiškam) angla-kalbių antipreskriptyvistų požiūriui pastarasis teigia: „Bet kuris lingvistas iš Vakarų sutiktų, kad, jei jūs kalbate gimtąja kalba ir nesate pavargęs, ar, tarkime, girtas, viskas, ką jūs kalbate, kalbiškai yra taisyklinga. Pagrindinis bet kurios lingvistikos principas yra deskripcija, o ne preskripcija. Preskripcija yra sociologinis fenomenas. Ji reikšminga, jei ji yra valdžios struktūroje išraiškos dalis kalboje“ (Svece 2009; išskirta autorės).

Tokie teiginiai anglų kalbos aplinkoje iš tiesų yra logiškai pagrįsti. Apie absoliutų gimtosios kalbos taisyklingumą jau buvo kalbėta. Jei kalbėtume apie preskriptyvizmą kaip apie valdžios (galios) išraišką, reiktų prisiminti, kad nuo seno Didžiojoje Britanijoje egzistavo klasinė visuomenė, kurioje ištisus šimtmečius vienas svarbiausių žmogaus socialinio sluoksnio rodiklių buvo jo vartojama kalba. Taisyklinga bei normas atitinkanti bendrinė kalba, kaip ir klasikiniu Senovės Romos laikotarpiu, buvo aukščiausiųjų visuomenės sluoksnių požymis. Ypač kalbos taisyklingumo klausimas suaktualėjo XVIII a., kai žmogui atsirado galimybė iškilti (*upward mobility*) ir, pasinaudojus savo karjera, pasiekimais, išsilavinimu bei gebėjimu kalbėti bendrine kalba, pakliūti į minėtus visuomenės sluoksnius.

Sociolingvistė Lynda Mugglestone, aprašydama išskirtinį taisyklingos bendrinės kalbos tarties kaip socialinio sluoksnio rodiklio vaidmenį XVIII a., vartoja „nacionalinio apsėdimo“ (*national obsession*) sąvoką (Mugglestone [1995] 2007: 5).

Ryšys tarp preskriptyvizmo, rūpinimosi kalbos taisyklingumu ir socialinės galios bei prestižo vis dar giliai išsisknijęs anglų kalbos vartotojų sąmonėje. Pavyzdžiui, vieno šiuolaikinio anglų kalbos žinyno įvade kaip savaimė suprantamas paminimas faktas, kad anksčiau populiarūs „preskriptyviniai dėsniai dažnai yra socialiniai dėsniai, kurie, kaip manoma, apibūdina kalbėtoją ar rašytoją kaip išsilavinusį ar kaip tam tikram visuomenės sluoksniui atstovaujantį asmenį“ (Carter, McCarthy 2006: 6; išskirta autorės).

Reiktų pabrėžti, kad lingvistinio preskriptyvizmo „patekimą į nemalonę“ lėmė ne tik nauji kalbotyros polinkiai, bet ir įvairūs socialiniai bei politiniai

procesai, susiję su demokratijos, tolerancijos, jau minėtojo politinio korektiškumo idėjų raida. Galbūt priešškusmas tradiciniam preskriptyvizmui buvo siejamas su priešškusmu politikai, kurios buvo laikomasi preskriptyvizmo „aukso amžiuje“ Didžiojoje Britanijoje ir kitose panašiose valstybėse – imperializmu, kolonializmu tendencijomis, rasizmu ir kitomis diskriminacijos atmainomis? Psicholingvistas Stevenas Pinkeris, būdamas užkietėjęs preskriptyvizmo kritikas, XX a. viduryje ironiškai atsiliepė apie politiškai orientuotą „kovingąjį antipreskriptyvizmą“: „Skirtingai nei kai kurie XX a. septintojo dešimtmečio akademinio pasaulio atstovai, aš nemanau, kad anglų bendrinės kalbos mokymas yra priemonė, galinti palaikyti patriarchalinį kapitalistinį baltosios rasės viešpatavimą ir kad tautą reikia išlaisvinti, jog kiekvienas galėtų rašyti taip, kaip nori.“ (Pinker 1994: 399).

Tačiau ar iš tiesų preskriptyvieji požiūriai visais atvejais siejami su socialine hierarchija ir valdžia? Būta atskirų bandymų tokiu metodu analizuoti ir preskriptyvizmo apraiškas Latvijoje – čia galima paminėti keletą Gačio Dilāno 2003–2005 m. publikacijų Latvijos spaudoje. Autorius teigia, kad „kalbos pavertimas valdžios simboliu suteikia atskiroms preskriptyvistiškai nusiteikusioms kalbininkų ir jų šalininkų grupėms privilegijuotą įtaką ir valdžią [...]“ ir kad „pernelyg perdėtas kalbos gramatinimas arba išpuoselėtas stilizavimas iš viršaus leidžia šio proceso skatintojams visuomet jaustis pranašesniems [...], žvelgti į kitus kalbos vartotojus kaip į antrarūšius arba nekompetentingus“ (Dilāns 2005). Kitame straipsnyje preskriptyvizmo apraiškas Latvijoje jis pavadina „aistringa socialinės kontrolės atmaina“ (Dilāns 2003). Vis dėlto kiekvienas, artimiau susipažinęs su Latvijos kultūros istorijos ir socialiniu kontekstu, tokį vertinimą apibūdintų kaip vienašališką, kai, žvelgiant iš anglakalbių kultūros ir patirties požiūrio taško, ignoruojamas Latvijos (bei kitų panašių bendruomenių) situacijos ypatingumas.

Kodėl Latvijos padėtis kitokia? Pasak I. Freimanės, „latvių kalba faktiškai niekuomet neegzistavo kaip privilegijuotųjų klasių skyrimo priemonė“ (Freimane 1993: 40).

Galima įsivaizduoti, kad teoriškai tokia situacija galėjusi susiformuoti pirmosios Latvijos Respublikos laikotarpiu – tačiau minėtasis laikotarpis buvo per trumpas, kad kalbos taisyklingumas būtų pradėtas sieti su privilegijomis ir valdžia. Latvių tautoje, didžiąją savo istorijos dalį buvusioje kitakalbių valdžioje, per kartų kartas nesusiformavo socialinis elitas, kuris išsiskirtų politine įtaka, geresniu išsilavinimu, į kurį žmonės iš žemesnių visuomenės sluoksnių tikėtusi pakliūti bandydami išmokti kalbėti „taisyk-

linga“ bendrine kalba. Tai patvirtina šiuolaikinė posovietinės Latvijos situacija – ar tie, kuriems valstybėje priklauso politinė ir ekonominė valdžia, kalba pačia taisyklingiausia bendrine kalba? Ir atvirkščiai – ar tie, kuriuos galima laikyti taisyklingos kalbos vartotojais (kalbininkai, mokytojai, leidyklų darbuotojai ir kt.) lemia Latvijos socialinį, politinį ir ekonominį gyvenimą; kiek tarp jų yra turinčių valdžią?... (Žmogaus vartojamos kalbos kokybę ar jos atitiktį kalbos normoms Latvijoje dažniausiai lemia kiekvieno asmens individualus išsilavinimas ir interesai, o ne priklausymas daugiau ar mažiau privilegijuotam visuomenės sluoksniui.)

Latvių preskriptyvizmas bei rūpinimasis kalbos taisyklingumu dažniausiai siejamas su idėja, kad kalbą kaip nacionalinės tapatybės pagrindą privalu išlaisvinti ir saugoti nuo pražūtingos kitų kalbų įtakos. Apie „svetimų šiukšlių“ iš latvių kalbos išvalymą ir kad „nederą taip kvailai svetimų žodžių vaikytis“ (Alunāns [1856] 1960: 17–18) kalbėjo jau pirmojo latvių tautinio atgimimo XIX a. šaukliai jaunalatviai. Puristinės nuotaikos dar labiau sustiprėjo pirmosios Latvijos Respublikos laikotarpiu ir vėliau, sovietų okupacijos metais. Ir atkūrus nepriklausomą valstybę latvių preskriptyvistai neretai kalba apie kalbos degradaciją, kurią, jų nuomone, skatina kalbos klaidos bei skoliniai. Jānis Kušķis rašo: „Nežinia, kodėl dabartiniai latviai taip mėgsta lyg juokdariai puoštis svetimų kalbų plunksnomis. Jei pradėdame vartoti išgyvendintus vokiškus žodžius [autorius turi omenyje jaunalatvių išnaikintus vokiečių kalbos skolinius, kurie buvo pakeisti latviškais naujadarais, tačiau šnekamojoje kalboje vis dar egzistuoja – *D. S.-O.*] [...], gali pasirodyti, kad pačios latvių kalbos žodžiai [...] nebetinkami ir pati latvių kalba nebetinkama [...]. Vokiečių kalbos žodžių vartojimas ne vietoje jau yra kalbos degeneracijos požymis“ (Kušķis 2006: 178). Daugelis kalbos „švarumą“ sieja su pačios kalbos egzistencija – tai gerai iliustruoja vienas komentaras internetinėje laikraščio *Diena* svetainėje: „Latvių kalba miršta. Pažiūrėkite: latviai kasdien kalbėdamiesi tarpusavyje vartoja rusicizmus, germanizmus ir t. t. [...]. Ko mes čia pešamės, draugai, mes mirštame kaip tauta, nes kalba yra pats pats pats pats pats svarbiausias tautos PAGRINDAS!“ (*Mur*, 2008 m. rugsėjo 19, www.diena.lv). Kaip ir būdinga preskriptyvioms nuotaikoms, gailimasi, kad kalba, palyginti su jos ankstesne būkle, yra pakitusi. Kalbos senoviškumas kartais laikomas savaiminiu tikslu ir vertybe. Portale www.vok.lv vienas diskusijos dalyvių rašo: „Apskritai turėtume imti pavyzdį iš lietuvių kalbos, kuri giminiška mūsų mūsiškei ir kuri išlaikė tą savo gražų senoviškumą, kuriuo seniau pasižymėjo ir mūsų

kalba. Reikia tikėtis, kad kada nors ji ir vėl galės būti tuo garsi!“ (*Mārtiņš*, 2002 m. gruodžio 4 d., *www.vvk.lv*).

Negalima paneigti, kad kai kuriais atvejais šie požiūriai yra nemoksliški, nepagrįsti ir gerokai perdėti, nes jokia kalba negali gyvuoti nepakitusi (įskaitant ir jos semantiką, gramatiką ir t. t.) bei išvengti skolinių. Jau Kārlis Mīlenbahs yra vaizdžiai pareiškęs: „[...] Sulaukus didesnio derliaus, tenka statyti didesnius aruodus, kad juose tilptų gausesnis derlius. Keičiantis buičiai ir daugėjant žinių tas pat nutinka ir su kalba – jai reikia keistis, plėstis. [...] Kitimas yra kalbos gyvastingumo pagrindas, sąstingis – jos mirtis (Mīlenbahs [1909] 1990: 233–234). Kai kurie šiuolaikiniai kalbininkai ir sociolingvistai – A. Blinkena, I. Druvietė, A. Veisbergas ir kt. – mano panašiai ir yra prieš perdėtas ir per aštrias purizmo ir preskriptyvizmo apraiškas latvių visuomenėje. I. Druvietė teigia, kad „tai, kas neretai laikoma grėsme kalbai, tėra paprasti su kalbų kontaktais susiję reiškiniai, veikiantys gramatiką ir leksiką, bet nekeliantys grėsmės kalbos konkurencingumui ir jos ateičiai“ (Druviete 2000: 76).

Vis dėlto požiūris, kad kone kiekvienas gramatikos normų pažeidimas, naujas žodžio reikšmės perkėlimas, anglų ar rusų kalbos skolinys laikytinas latvių kalbos žūties pranašu, iki šiol yra gana plačiai paplitęs (nors greta egzistuoja ir visiškai priešingų nuomonių). Šitokį vaizdą galima susidaryti iš žmonių pareiktų nuomonių bendraujant su jais tiesiogiai ir netiesiogiai, spaudoje publikuojamų laiškų, komentarų internete, respondentų atsakymų į kalbos klausimams skirtas anketas – tokia apklausa, pavyzdžiui, buvo atlikta 2009 m. (dar apie ją žr. Strelēvica-Ošiņa 2010b). Iš to galima spręsti, kad jokia būdu negalima nepaisyti (kaip XX a. pradžios anglakalbiai kalbininkai) netgi nemoksliškų preskriptyvių nuomonių. Pasak D. Cameron, „kalbėjimo higiena“⁴ yra tokia pat neatskiriama kalbos vartosenos dalis kaip balsiai fonetinėje kalbos struktūroje ir yra tiek pat verta nuodugnių tyrimų (Cameron 1995: 1).

Kodėl atsirado nuostata, kalbos taisyklingumo išsaugojimui skirianti tokią didelę etnopolitinę reikšmę? Čia reikėtų pridurti, kad ir kai kurie anglakalbiai tyrėjai mini faktą, kad preskriptyvizmo ir purizmo intensyvumui gali padaryti poveikį atitinkamos bendruomenės istorinė ir politinė patirtis. Tiksliau tariant, tautoms, patyrusioms kitų etninių grupių ir kalbų domi-

⁴ D. Cameron šį naują terminą vartojo preskriptyvizmui pavadinti, manydama, kad jis platesnis, neutraleresnis, neturi neigiamo atspalvio, kurį senasis terminas buvo įgijęs XX a. anglakalbėje kultūroje.

navimą, dažnai būdingos purizmo apraiškos bei stengimasis atsikratyti kitų kalbų skolinių. J. Thomas pabrėžia, kad ksenofobiškasis purizmas būdingas daugiausia toms etninėms grupėms, kurios buvusios kitų tautų valdžioje (Thomas 1991: 204–205). J. Josephas taip pat pripažįsta, kad „kalba yra pirmasis dalykas, kurį [engiama etninė grupė] ideologizuoja kaip nacionalizmo ir pasipriešinimo simbolį“ (Joseph 1987: 46).

Todėl kolektyvinėje latvių tautos sąmonėje valstybės nepriklausomybės atkūrimas yra glaudžiai susijęs su kalbos išsaugojimu. Latvių kalbą pavyko išsaugoti, prižiūrėti ir skatinti jos raidą per visą sovietinį laikotarpį, kai buvo visuomet netiesiogiai keliama ir žinoma būtinybė vengti rusų (politiškai dominuojančios tautos) kalbos įtakos. Kelete publikacijų nuo 2006 m. esu nurodžiusi, kad rusų kalbos skolinių bei kitokios įtakos puristinis vengimas sovietmečiu buvo tarsi slapta simbolinis ginklas kovojant su rusifikacijos politika. Istorinėje atmintyje dar buvo išlikę jaunlatvių laikai bei patirtis. Taigi nereikia stebėtis, kad kalbos švarumo ir taisyklingumo saugojimas daugeliui žmonių buvo ir vis dar tebėra tautos ir valstybės nepriklausomybės garantas.

Vis dėlto kasdieniame gyvenime ne visuomet, kaip anksčiau aprašytaisiais atvejais britų ir latvių kultūrose, preskriptyvizmas pasitelkiamas tik dėl kilnių tikslų – kaip socialinio sluoksnio tradicinių vertybių ar nacionalinio patriotizmo simbolis. Dažnai pastebime atvejų, kai preskriptyvistai perdėtai kritikuoja atskiras, ypač „pamėgtas“ kalbos klaidas (kartu ir jų vartotojus), dėl kurių būtų galima ginčytis arba kurios nėra esminės. Prie kaištai artimiesiems dėl jų kalbos netaisyklingumo visose kultūrose, kuriose esama preskriptyvizmo, yra paplitęs reiškinys, ir čia būtų galima įžvelgti dar vieną galios apraišką – ne politinę ar socialinę, o psichologinę vieno individo „galią“ kitam. Net jei pastabas reiškiantys preskriptyvistai ne visada tai jaučia (nes jie kritikuoja vedami pačių kilniausių tikslų – padėti ir šviesti), vis dėlto tie, kuriems prikišama dėl klaidų, dažnai mano, kad preskriptyvistai tai daro norėdami parodyti savo galią ir pažeminti kitus. Tokias nuomones dažnai reiškia interneto komentautojai ir diskusijų dalyviai (internete diskusijų dėl kalbos taisyklingumo kyla dažnai); tai pažymėjo ir keletas respondentų jau minėtoje 2009 m. apklausoje. Pavyzdžiui, viena respondentė rašo, kad Latvijoje žmonės dažnai „kabinėjasi“ prie klaidų, „nes [...] nenori vienas kito suprasti iš esmės, lengviau yra išvengti atsakymo, pažeminus kitą dėl netaisyklingų kalbos formų vartojimo. [...]. Man svarbiau, ką žmogus nori pasakyti iš esmės, ir mane erzina nereikalingi „kabinėjimai“ prie žodžių“.

Matyti, kad vienas ir tas pats reiškiny – resp. preskriptyvizmas – įvairiose ir net vienoje kultūroje gali būti pasitelkiamas visokioms simbolinėms ir socialinėms funkcijoms, gali būti ir atskirai motyvuotas. Per pastaruosius metus išanalizavusi šiuos skirtumus (Strelēvica-Ošiņa 2010a, 2010b, 2011), pradėjau kitaip žiūrėti į preskriptyvizmo teoriją ir parengiau šią preskriptyvizmo klasifikaciją:

1) į asmenį orientuotas preskriptyvizmas – anglakalbėje kultūroje žinoma (ir kritikuota) preskriptyvizmo kryptis, kur kalbos taisyklingumas glaudžiai susijęs su socialiniu žmogaus „teisingumu“ resp. priklausymu tam tikram visuomenės sluoksniui;

2) į kalbą orientuotas preskriptyvizmas – būdingas Latvijai ir kitoms panašioms bendruomenėms, kur kalbos taisyklingumo ir „švarumo“ saugojimas dažnai laikomas nacionalinės savimonės ir politinio pasipriešinimo simboliu;

3) į klaidas orientuotas preskriptyvizmas – tai bandymas stigmatizuoti ir pašalinti atskiras „populiarias“ (dažnai vartojamas ir / ar kritikuojamas) tikras ar tariamas klaidas; „kabinėjimasis prie žodžių“ (ir kitų kalbos elementų).

Atskiras preskriptyvizmo kryptis svarbu skirti todėl, kad vertinant preskriptyvizmo apraiškas įvairiose kultūrose būtų išvengta nesusipratimų. Kai kurie tyrėjai, susipažinę su Vakarų kultūroje vyraujančiomis anti-preskriptyvizmo idėjomis, bando nekritiškai pritaikyti jas Latvijos situacijai (G. Dilāno citatos), smerkdami Latvijos visuomenėje populiarų rūpinimąsi kalbos taisyklingumu bei ignoruodami kitokį ir labai reikšmingą simbolinį preskriptyvizmo vaidmenį Latvijoje. Kartu svarbu tirti preskriptyvizmą ir informuoti visuomenę apie šiuos tyrimus, kad kalbos vartotojai iš naujo įvertintų savo požiūrį ir galbūt atsisakytų vienos kitos perdėtos ar nepagrįstos preskripcijos.

Su preskriptyvizmu susijęs dar vienas prietaras, kurio būtina atsisakyti. Rūpinimasis kalbos taisyklingumu ir ypač jos „švarumu“ nuo skolinių Vakarų pasaulyje kartais yra siejamas su etniniu nepakantumu arba laikomas jo priežastimi. Pavyzdžiui, prancūzų sociolingvistas Philippe’as Blanchetas teigia: „Iš pradžių pradėjome nuo kalbos purizmo, vėliau perėjome prie vienalytės kultūros, tada – prie etninio valymo ir priėjome prie etnocido ir genocido“ (Blanchet 1998a). Kitame darbe autorius kalba apie „kolektyvines patologijas, tokias kaip rasizmas, [...], lingvistinis purizmas, pseudomistinės sektos, agresija / siekis kariauti“ (*belligérance*)“ (Blanchet 1998b: 72).

Īvairiņu kultūrų palyginimas rodo, kad dažnai būna atvirkščiai – puristinė kova prieš kitos, „priešiškos“ kalbos elementus padeda pašalinti neigiamą požiūrį į atitinkamą tautą. Daugelyje publikacijų nuo 2006 m. ypač pabrėžiau, kad kalbą susikoncentravusios (la. *valodcentrēts*, *-a* – vartojamas I. Druvietės (2005: 53) pasiūlytas terminas) bendruomenės – latviai ir, pvz., Kvebeko provincijos Kanadoje prancūzakalbiai gyventojai, – daug dėmesio skiriančios kalbai, kuri jiems yra tapatybės pagrindas, bei kalbos taisyklingumo ir švarumo puoselėjimui, paprastai sugeba išlaikyti etninius skirtumus tik kalbos lygmeniu ir išvengti fizinės agresijos, jei kyla konflikto grėsmė su kita etnine grupe, net jei ji siejama su buvusiais užkariautojais. Agresija ir smurtas, kaip rodo pasaulinė patirtis, savo ruožtu neretai parodo tuos etninių konfliktų atvejus, kurių nesutarimų pagrindas yra ne kalba, o religiniai skirtumai, ekonominė galia ir kt. veiksniai.

Bet kuriuo atveju preskriptyvizmas turi vieną iš esmės teigiamą požiūrį – jis rodo, kad žmogaus ir / ar tautos vertybių skalėje kalbai (kartu ir apskritai dvasinio pasaulio dalykams) skiriama svarbi vieta.

LITERATŪRA

- Aitchison J. 1978: *Linguistics*, Sevenoaks: Hodder and Stoughton.
- Alunāns J. [1856] 1960: Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas. – Juris Alunāns, Auseklis, Andrejs Pumpurs. *Izlase*, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Augustinus 418.g., *Enarrationes in Psalmos* 138, 20.
- Blanchet P. 1998a: Langues, identités culturelles et développement: quelle dynamique pour les peuples émergents? – *Conférence, Cinquantenaire de la Revue Présence Africaine*, UNESCO.
- Blanchet P. 1998b: *Introduction à la complexité de l'enseignement du français langue étrangère*, Louvain-la-Neuve: Peeters.
- Cameron D. 1995: *Verbal Hygiene*, London: Routledge.
- Carter R., McCarthy M. 2006: *Cambridge Grammar of English. A Comprehensive Guide*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal D. [2006] 2007: *The Fight for English. How Language Pundits Ate, Shot, and Left*, Oxford University Press.
- Curzan A. 2009: Re-evaluating the effects of Prescriptivism in the History of English. – *Prescriptivism(e) & patriotism(e): language norms and identities from nationalism to globalisation / normes linguistiques et identitaires du nationalisme à la mondialisation*, August 17–10, University of Toronto, 27.
- Dilāns G. 2003: Valodas standartizācijas sekas. – *Diena*, 4.oktobris.

- Dilāns G. 2005: „Eirotulkošana” un valodas preskriptīvisma kustība Latvijā. – *Diena*, 22.augusts.
- Druviete I. 2000: Baltu valodas 21.gadsimtā: perspektīvas un prognozes. – *Starptautiskais baltistu kongress „Baltu valodas laikmetu griežos“: Referātu tēzes*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 73–76.
- Druviete I. 2005: Lingvistiskās identitātes daudzveidīgie aspekti. – *Valsts valodas komisijas raksti. 1.sējums. Latviešu valoda – robežu paplašināšana*, Rīga: Valsts valodas komisija, 51–60.
- Freimane I. 1993: *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*, Rīga: Zvaigzne.
- Hall R. A. 1950: *Leave Your Language Alone!*, Ithaca, NY: Linguistica.
- Hudson R. A. [1980] 2001: *Sociolinguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyman M. D. 2002: Bad Grammar in Context. – *New England Classical Journal* 29(2). Prieiga per internetu: <http://archimedes.fas.harvard.edu/mdh/>.
- Joseph J. E. 1987: *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*, London: Frances Pinter Publishers.
- Kušķis J. 2006: *Mūsu valoda*, Rīga: Antava.
- Mīlenbahs K. [1909] 1990: Par valodas pareizību. (Pielikums). – Ina Druviete. *Kārlis Mīlenbahs*, Rīga: Zinātne, 225–265.
- Milroy L., Milroy J. 1985: *Authority in Language. Investigating Language Prescription and Standardization*, London, etc.: Routledge and Kegan Paul.
- Muggleston L. [1995] 2007: *‘Talking Proper’: the Rise of Accent as Social Symbol*, Oxford: Oxford University Press.
- OED [1933] 1961: *Oxford English Dictionary*, Vol. VIII, Oxford: Clarendon Press.
- Pike K. [1954] 1967: *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*, The Hague: Mouton.
- Pinker S. 1994: *The Language Instinct*, Penguin Books.
- Schlegel A. W. de 1818: *Observations sur la langue et littérature provençale*, Paris: Librairie grecque-latine-allemande.
- Strelēvica D. 2002: Hiperkorekta pašcenzūra vārda lietojumā: ar kursīvu iezīmētā “neliterārā” leksika dažos Latvijas žurnālos. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 6, Liepāja: LiePa, 447–454.
- Strelēvica D. 2004: Par gramatiskajām dzimtēm un politikorektumu latviešu valodas kontekstā. – *Linguistica Lettica* 13, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 52–68.
- Strelēvica D. 2005: Hiperurbānisma jēdziens valodniecībā: *URBS* (‘pilsēta’) kā pareizības simbols cilvēku apziņā. – *Antiquitas Viva 2. Studia Classica: Urbs aeterna*, Rīga: Zinātne, 256–262.
- Strelēvica D. 2006: Can Linguistic Purism Minimize Ethnic Conflicts? The Experiences of Latvia and Quebec. – *Canada: Society and the Indi-*

- vidual. Proceedings of Canadian Studies Conference of Baltic States*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 64–72.
- Strelēvica D. 2007: Valodas pūrisma tendences sabiedrībā: spriedzi maziņošs faktors starpetniskajās attiecībās? – *Akadēmiķa J.Endzelīna 134.dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 66–67.
- Strelēvica-Ošiņa D. 2008a: Valodas preskriptīvisma izpausmes Latvijā un tā pozitīvās blakusparādības. – *Linguistica Lettica* 17, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 78–91.
- Strelēvica-Ošiņa D. 2008b: The Benefits of Language Conflict: Quebecois and Latvian Experiences. – *Canadian Mosaic. Proceedings of the Annual Baltic Canadian Studies Conference of 2006 in Riga*, Rīga: Latvian Association for Canadian Studies, 51–62.
- Strelēvica-Ošiņa D. 2009: Dialekts kā komisma avots: sociolingvistiskie un sociovēsturiskie aspekti. – *Antiquitas Viva* 3. *Studia Classica*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 108–127.
- Strelēvica-Ošiņa D. 2010a: Pareizs cilvēks, pareiza valoda vai pareizs vārds? Trīs preskriptīvisma virzieni un Latvijas situācija. – *Akadēmiķa J. Endzelīna 137.dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 55–56.
- Strelēvica-Ošiņa D. 2010b: *Valodas pareizības izpratne un preskriptīvisma cēloņi un sekas: Latvijas un pasaules pieredze*, Promocijas darba kopsavilkums, Rīga: Latvijas Universitāte.
- Strelēvica-Ošiņa D. 2011: *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza? Ieskats preskriptīvisma vēsturē, teorijā un praksē*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Svece A. 2009: Kurš prot runāt latviski? [Intervija ar Dilanu Glinnu]. – *Kultūras Diena*, 16.janvāris.
- Thomas G. 1991: *Linguistic Purism*, London and New York: Longman.
- Trudgill P. 2003: *A Glossary of Sociolinguistics*, Edinburgh University Press.
- Vaicekauskienė L. 2011: Language ‘nationalization’: One hundred years of Standard Lithuanian. – T. Kristiansen & N. Coupland, eds. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*, Oslo: Novus, 105–112.
- Veisbergs A. 1999: Dzimtes kategorija latviešu vārdnīcās. – *Linguistica Lettica* 5, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 48–59.
- Zauberga I. 1998: Neliterārās leksikas uztveres atspoguļojums latviešu tulkojumos. – *Linguistica Lettica* 2, Rīga: Latviešu valodas institūts, 89–100.

Gauta 2011 10 24

LANGUAGE CORRECTNESS AND A NEW PERCEPTION OF THE THEORY OF PRESCRIPTIVISM IN LATVIA

S u m m a r y

This article summarizes (and elaborates further) some of my previous research on the issues of language accuracy and the manifestations of linguistic prescriptivism in Latvia. Unlike the Anglophone world, where prescriptivism has been recognized, named and criticized (as unscientific and socially intolerant and non-democratic) for almost a century, in Latvian culture it has been only about ten years that prescriptive attitudes have attracted the attention of sociolinguists, and, moreover, have been attributed the term “prescriptivism”. However, the pursuit of language accuracy has always been rather intense in Latvia (and usually associated with national identity issues).

My research has led me to new insights in the theory of prescriptivism (most of them can be found in my doctoral thesis of 2010 and the book subsequently published in 2011). I have offered a new classification of prescriptivism, which includes three main types:

1) Human-oriented prescriptivism is a type of prescriptivism known (and criticised) in Anglophone culture, where language correctness is historically related to a person’s social ‘correctness’ and people have tried to improve their linguistic performance in order to assert or secure their place in the social hierarchy. Anti-prescriptivists, drawing on this experience, see linguistic prescriptivism as mainly based on outdated perceptions of social prestige and power.

2) Language-oriented prescriptivism is a type of prescriptivism which attempts to ‘save’ language from alleged degradation, especially if caused by the influence of other languages. It is characteristic of communities which have been dominated by allophone ethnic groups (but have nevertheless successfully retained their language and still use it in all sociolinguistic functions), such as the Latvian community with the historical experience of German and Russian political and linguistic dominance. These communities have often regarded the protection of their language and its correctness and ‘purity’ as a symbol of and inspiration for national self-confidence and political protest. This kind of prescriptivism and purism has sometimes been credited with xenophobia and ethnic intolerance. However, as the evidence suggests, linguistic communities that attribute great importance to language as the basis of national identity, and to language issues in general (including prescriptive and purist care about language correctness), are able to maintain the ethnic controversies within the sphere of language and to avoid physical aggression.

3) Error-oriented prescriptivism is a type of prescriptivism which can coexist in parallel with either of the first two types. It is a tendency to stigmatize and

eliminate certain 'popular' (often encountered and/or criticized), real or imagined language errors. This type of prescriptivism can be observed in many cultures and is sometimes seen by the recipients of the critique as the prescriptivists' desire to psychologically humiliate other people.

The present article discusses some other aspects of prescriptivism and language correctness as well, such as challenging the popular view in Anglophone linguistics that all forms uttered by native speakers are by definition correct. While this may be true for the English language (where, for the last millennium, there has been no considerable impact on its grammar by the dominating presence of a foreign language), we should probably not assume that in any other linguistic community a form or construction used ungrammatically by non-native speakers and repeated likewise by one or more native speakers automatically becomes correct.

KEY WORDS: linguistic prescriptivism, linguistic dominance, sociolinguistics, language errors.

DACE STRELĒVICA-OŠIŅA

Latvijas Universitāte

Latviešu valodas institūts

Akadēmijas laukums 1, 902 ist., Rīga LV-1050

dacestre@inbox.lv